

εἰς τὸν Ἐκκερμχην, εἶναι τι ἀφ᾿ἑαυτοῦ, ὁμοιάζον πρὸς τὸν ἥλιον, ὃ ὁποῖος φαίνεται μὲν ὅτι δύνει, ἀλλ' ὅμως ἐξακολουθεῖ ἐκπέμπων τὰς ἀκτῖνάς του. Ὅταν ἐξακολουθῶ γὰρ ἰδῶ καὶ γὰρ ἐργάζωμαι ἀόκνως, εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ Φύσις γὰρ μοῦ παράσχη ἄλλην τιὰ μορφήν ὑπάρξεως, ἢ ἢ παροῦσα δὲν εἶναι πλέον εἰς θέσιν γὰρ συγκρατήσῃ τὸ πνευμά μου. Κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ Βείλαντ ἐξαγγέλλει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν γὰρ γίνῃ λόγος περὶ ἀφανισμοῦ ψυχικῶν δυνάμεων τόσον εὐγενῶν καὶ τόσον μεγάλων ἐν τῇ Φύσει. Διότι δὲν δαπανᾷ αὕτη τόσον ἀσώτως τὰ κεφάλαιά της. Ἐν πάσει περιπτώσει θὰ ἦτο δύσκολον εἰς ἄνδρα, ὅστις τόσον ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ μυστήριον τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ὁποίου ὀλόκληρος ὁ βίος ἦτο διαρκῆς προσπάθεια πρὸς ἀποτελεσιν καὶ τελείωσιν αὐτῆς, γὰρ πιστεύσῃ ὅτι θὰ ἠφανίζετο αὕτη μετὰ τοῦ σώματος. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε γὰρ ἀπαρνηθῆ ὁ ποιητῆς τὴν ὑψίστην ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ἀξίαν τοῦ ὁλομεροῦς, πλουσίου καὶ ἐνιαίου ἐσωτερικοῦ κόσμου. Δὲν λέγει που ὅτι:

«Ἐπίσθη εὐτυχία τοῦ Ἀθητοῦ
εἶναι μόνον ἡ προσωπικότης»;

Θ'

Εἰς τὸ δεύτερον γνῶρισμα τοῦ Γκαίτε ὡς θρησκευτικῆς προσωπικότητος δὲν δίδεται συνήθως προσοχή. Ὁ περιορισμός, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἑ ἴδιος ὑπέβαλεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἢ διαρκῆς πάλη πρὸς ὑπερνίκησιν ἑαυτοῦ, ἢ ἄρνησις τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς χάριν τῆς ζωῆς, παρορᾶται κατὰ κανόνα ἐντελῶς. Ὁ λόγος συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Γκαίτε, ὅστις ὠρμήθη ἀπὸ τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, θεωρεῖται

ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς ὁ ὑπεράνθρωπος, ὁ πέρα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γίγας, ὁ πλήρης ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀπεγεύθη μέχρι τρυγᾶς τὴν ζωὴν, ἐθεώρησε τὸν ἑαυτὸν του ἀδέσμευτον κατὰ πάντα καὶ ἠκολούθησε μόνον τὰς ὁρμάς του καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀπολαύσεως. Ἡ περὶ Γκαίτε ἀντίληψις αὕτη ἐπικρατεῖ πρὸ πάντων παρ' ἡμῖν, ὅπου ἐπιπολαία φυσιοκρατία, συνδυασμένη πρὸς κωμικὴν νοησιαρχίαν κατώρθωσε τελευταίως νὰ διακηρύξῃ ὅτι ἡ καλυτέρα ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ παράδοσις αὐτοῦ εἰς τὰς φυσικὰς του ὁρμάς.

«Ἰλανώμουνα ἀπὸ πόθο σὲ ἀπόλαυση, καὶ μέσα στὴν ἡδονή, ἔλυωνα πάλι γιὰ πόθο», εἶνε οἱ στίχοι τοῦ ποιητοῦ, τοὺς ὁποίους προβάλλουν συνήθως, ὅπως ἀποδείξουν τὴν ὀρθότητα τῆς ἀνωτέρω ἀντιλήψεώς των περὶ αὐτοῦ. Ἡ ὑπομιμνήσκοντες τοὺς λόγους τοῦ Φάουστ :

«Ἄς σβύνουμε μέσα στὰ βάθη τῆς ἡδονῆς
τῆ φλόγα τῶν παθῶν μας»,

ἰσχυρίζονται ὅτι ἀνάλογος βίος ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀντίληψιν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ.

Ἄλλ' ὅπως τὴν κλασικὴν γραμματείαν τῆς Γερμανίας διαπνέει ἡ μυστικοπαθῆς καὶ αἰσθητικὸν χαρακτήρα φέρουσα θρησκευτικότης, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς πανθεισμόν, τοιοῦτρόπως δὲν ἐλλείπει ἐξ ἀντιθέτου ἀπὸ αὐτὴν τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὴν θρησκευτικότητα ἐκείνην ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς ἀπλὴν παθητικὴν ἀπόλαυσιν. Τὸ ἠθικὸν τοῦτο στοιχεῖον εἶνε ἡ πρὸς ἠθικὴν δρασίαν ὁρμή. Φυσικὰ τὸ στοιχεῖον τοῦτο δὲν λείπει οὔτε ἀπὸ τῶν Γκαίτε. Ὁ ἴδιος λέγει κάπου ὅτι «ἡ ἀπόλαυσις κάμνει τὸν ἄνθρωπον χυδαῖον». Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς

συνόλου προσωπικότητός του και ἀπὸ τῆς ὄλης του κοσμοθεωρίας κατανοοῦμεν, ὅτι τὸ ρητὸν τοῦτο δὲν ἰσχύει δι' αὐτὸν μόνον περὶ τῆς ὕλικῆς ἀπολαύσεως, εἴτε περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἢ καλύτερον τῆς ἀδρανοῦς, ἀπλῆς θεωρίας τοῦ θείου ἐν τῇ Φύσει. Τοῦναντίον ὁ ποιητὴς ἐπιθυμεῖ τὴν ἀπὸ παθητικῆς ἀπολαύσεως πρόοδον εἰς τὴν δράσιν. Διὰ τοῦτο συνιστᾷ τὸν «χριστιανισμὸν τοῦ φρονήματος καὶ τῆς πράξεως» καὶ διὰ τοῦτο τὸ τοῦ Φάουστ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πράξις». Ἄλλ' ἡ πράξις αὕτη, ἢ ἐποία ἐλευθερῶνει ἀπὸ τὴν παθητικότητα τῆς ἀπολαύσεως, ἀσκεῖται ἐν πρώτοις ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν διὰ τῆς ἐγκρατείας. Ἐντεῦθεν τὸ κήρυγμα τοῦ Γκαίτε περὶ ὑπερνικήσεως ἡμῶν αὐτῶν, περὶ τῆς θανατώσεώς μας, ἵνα ἀγιστάμεθα νέοι ἄνθρωποι καὶ εἰς νέαν ζωὴν, τὸ ἰδανικὸν τῆς σωφροσύνης, ἢ ἀπάρνησις καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν πύθων, ἢ «ἀσκησις».

Ἐν Στρασβούργῳ εἶναι ἀκόμη ὁ νεαρὸς Τιτάν, ὁστις πιστεύει ὅτι κρατεῖ τὸν κόσμον, μισεῖ τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐμπιστοσύνην ὡς ἀμβλύνοϊαν καὶ ἀδυναμίαν καὶ ἀποδίδει πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ πᾶσαν νίκην εἰς τὴν καρδίαν του. Ἐκ τῆς διαθέσεως ταύτης ἐγεννήθη βραδύτερον ἐν Βαϊμάρῃ ὁ «Προμηθεὺς». Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο φωνάζει ὁ Τιτάν πρὸς τοὺς θεούς: Ἡ μεγαλειότης σας στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης πλάνης καὶ τῆς κενότητος τῶν ἐλπίδων τῆς ἀνθρωπότητος. Θὰ ἐπεθαίνατε ἀπὸ πείναν, ἂν παιδιὰ καὶ παράφρονες δὲν ἐζήτησαν τὴν βοήθειάν σας διὰ θυσιῶν. Πραγματικὰ ἐν τούτοις εἴσθε ἀνίσχυροι. Δι' αὐτό, δάκεις ὑψωθοῦν πρὸς ὑμᾶς δακρυσμένοι ὀφθαλμοί, κοιμᾶσθε αὐτοῦ ἐπάνω. Ἄλλ' ὅμως εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ποιήματος διαφαίνεται διαφορετικὸν φρόνημα. Ὁ Προμηθεὺς δὲν

αἰσθάνεται πλέον ἑαυτὸν ὡς κύριον, ὡς κάτοχον ἀπε-
ράντου κράτους, ἀλλ' ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι δεσμευμέ-
νος ὑπὸ δρίων, τὰ ὅποια περιστέλλουν τὴν βούλησίν
του καὶ τοὺς πόθους του. Τὰ δρία ταῦτα τὰ ἀναγνωρί-
ζει ὄχι ὁμῶς με βαρύθυμον ἐγκαρτέρησιν, ἀλλὰ με γεν-
ναίαν ἀπάργησιν, ἣ ὅποια δὲν ἐπιφέρει ἀπώλειαν,
ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐσωτερικῶς ἐλεύθερον, κύριον ὅ-
λων τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν,

Γνωρίζομεν τί εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ὠδήγησε τὸν ποιη-
τὴν ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ὑπὲρ πᾶν μέτρον ἀ-
πορρόφησιν ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ζωῆς εἰς τὸν περιορι-
σμὸν ἑαυτοῦ. Ἡ περίοδος τοῦ βίου του, κατὰ τὴν ἐ-
ποίαν ἔζησε τὰς στιγμὰς τοῦ Βερθέρου. Τὸ θέρος τοῦ
1772 ἐν Βέτσλαρ, ὅποτε ὠρίμασεν ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος,
ἡ ἠθικὴ προσωπικότης ἐν τῇ ψυχῇ του. Κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ἐκείνην ἐγνώρισε διὰ πρώτην φοράν τὸν ἐσωτερι-
κὸν ἀγῶνα, ἐπάλαισεν ὅπως νικήσῃ ἑαυτὸν καὶ ἤρε τὴν
πρώτην νίκην, περισσότερον ἐπίπονον, ἀλλὰ καὶ ἀσυγ-
κρίτως πολυτιμότεραν πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιτυχίας. Ἡ
θερμὴ καὶ κατατρύχουσα ἀγάπη τοῦ Βερθέρου πρὸς
τὴν μνηστὴν τοῦ φίλου του, διέφλεγε τὸ στῆθος αὐτοῦ
τούτου τοῦ ποιητοῦ. Παρ' ὅλην τὴν ἰσχυράν της φλό-
γα, δὲν κατῴρθωσεν ἐν τούτοις νὰ κάμψῃ τὴν ψυχὴν του.
Καὶ ἐνῶ ὁ ἥρωας τοῦ μυθιστορήματος καταστρέφεται,
ἐπειδὴ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀρνηθῇ εἰς τὴν καρδίαν
του τὰς ἐπιθυμίας της, ἀπαλλάσσεται ὁ Γκαϊτε ἐγκαί-
ρως τοῦ πάθους του, ἐξαναγκάζων τὴν ἰδικήν του καρ-
δίαν εἰς ὑπακοήν.

«Ἵπῆρξα ἄνθρωπος.

Καὶ αὐτὸ σημαίνει ἀγωνιστής».

Τοιοιουτρόπως ἀγωνιζόμενος ἐναντίον ἑαυτοῦ, ἐ-
ναντίον τοῦ ἀπεριορίστου τοῦ πόθου πρὸς τὴν ζωὴν,

καταντᾶ εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην ἀπάρνησιν τοῦ κόσμου, τῆς ὁποίας ἀπόστολος λόγῳ καὶ ἔργῳ ἔγινε βαθμηδὸν ὁ σοφὸς τῆς Βαῦμάρης. Ἐπὶ ἄς ἴδωμεν ἀκριβέστερον τὸ πρᾶγμα.

«Ὅλα τὰ ἐκτὸς ἡμῶν, λέγει πού, εἶναι μόνον στοιχεῖον, ὕλη. Βαθειᾶ ὁμῶς ἐν τὸς ἡμῶν ὑπάρχει ἡ δημιουργικὴ ἐκείνη δύναμις, ἡ ὁποία γνωρίζει νὰ δημιουργῇ ὅ,τι δέ οὐ νὰ εἶναι καὶ ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ἡσυχάσωμεν μέχρις οὗτο ἐκφράσωμεν τὸ δέον τοῦτο ἐκτὸς ἡμῶν ἢ ἐν ἡμῖν κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον». Εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Γκαῖτε ἐμπεριέχονται τὰ δύο βασικά γνωρίσματα τῆς ἠθικῆς του κοσμοθεωρίας. Ἐφ' ἑνὸς ἐθεώρησε πάντοτε ὁ ποιητῆς τὴν ἀτομικότητα ὡς τὸ ἰδιορρυθμικὸν καὶ αὐτοτελεῖ ἀξίαν κεκτημένον. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαιτεῖ ὁπως ἀφήνωμεν αὐτὴν ἐλευθέραν εἰς τὴν ἐξέλιξιν της καὶ εἰς τὰς κλίσεις της, βοηθοῦντες αὐτὴν ἵνα ἀκολουθηθῆσιν τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον προδιέγραψεν εἰς αὐτὴν ἡ φύσις. Ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίζωμεν τὸ χαρακτηριστικόν, διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνεται τὸ καθ' ἕκαστον ἄτομον ἀπὸ τῶν ἄλλων, παρ' ὅλην τὴν τυχὸν συγγένειαν καὶ ὁμοιότητα, τὸν ἐν ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ «ὀκλίμονα», ὅστις εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ ὁποῖος ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Εἰς τὰ Ὀρφικά του ποιήματα εἰσάγει τὸν Δαίμονα, ἐξαγγέλλοντα τὰ ἑξῆς :

«Σὰν τὴν ἡμέρα, ποῦ σὲ χάρισε στὸ κόσμῳ,

Ὁ ἥλιος στάθηκε νὰ χαιρετήσῃ τοὺς πλανήτας,

Αὐξήθηκες σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ποῦ μπήκες στὴ ζωὴ,

Ἔτσι πρέπει νὰ ἦσαι κατ' ἀνάγκην. Νὰ ξεφύγῃς τὸν ἑαυτὸ σου δὲν μπορείς.

Τὸ εἶπαν ἀπὸ καιρὸ Σιδύλλες ἢ προφῆτες.

Κι' οὔτε ὁ χρόνος οὔτε δύναμι καμμιὰ
Μπορεῖ νὰ θρυμματίσῃ ἐντυπωμένη μορφή, τοῦ ζῶσα
ἐξελίσσεται».

Ταῦτα ὑπενθυμίζουσι τὴν ἀτομοκρατικὴν καὶ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τοῦ αἰῶνος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ ἰδανικὸν τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀναγνωρίζει ὄρια τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀτόμου οὔτε εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ οὔτε εἰς τὴν πρόληψιν τοῦ κακοῦ, οὔτε εἰς τὴν ἐλπίδα τῆς εὐτυχίας οὔτε στὸν φόβον τῆς δυστυχίας. Ἐτέρου συμπληρώνει ὁ Γκαϊτε τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀτομικότητος καὶ ὑψώνει αὐτὸ εἰς τὴν κυρίως ἠθικὴν σφαῖραν διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ «χαρακτηριστικοῦ» καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ὑπὸ τοὺς κανόνας τῆς συνειδήσεως, ὑπὸ τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως, ὑπὸ τὰ ρυθμιστικὰ ἀξιώματα τοῦ δέοντος.

Ὁ βίος τοῦ ἢ μάλλον ἢ ἐξέλιξις τοῦ δεικνύει τὴν πρόδοον ταύτην ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν κλίσεων πρὸς τὴν ὀλομερῆ δράσιν, ἡ ὁποία διακρίνει τὸν ὄριμον πλέον ποιητὴν. Παιδαγωγῶν διαρκῶς ἑαυτὸν, περιορίζων καὶ ἀσκῶν, ὡς δεικνύσων τὰ ἔργα τοῦ καὶ αἱ ἐξομολογήσεις τοῦ, καταντᾷ εἰς τὸν σοφὸν τῆς Βαϊμάρης. Διετήρησε βεβαίως πάντοτε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀτομικότης εἶναι τι ἄφ' ἑαυτοῦ δικαιολογημένον καὶ κέκτηται ἀναφαίρετα δικαιώματα. Ἐπεὶ ὡς ὑψιστον καθήκον θεωρεῖ ὄχι νὰ ζῆ ἀπλῶς τὴν ζωὴν συμφώνως πρὸς τὰς κλίσεις τῆς ἀτομικότητός του, ἀλλὰ νὰ διαμορφώσῃ αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰ ἠθικὰ ἰδανικά. Ἔργον ὅλου τοῦ βίου τοῦ θεωρεῖ τὴν ἐκ τῆς φυσικῆς τοῦ ἀτομικότητος δημιουργίαν ἠθικῆς προσωπικότητος καὶ τὴν εὕρεσιν τῆς εὐτυχίας διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποία ἐπι-

βάλλει ἢ ζωή, καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν καὶ καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον κατευθυνομένης δράσεως. Εἰς τὸν Γουλ. Μάϊστερ περιγράφει πῶς διὰ τῆς αὐτοπαιδαγωγήσεως κατέστη ὄριμος διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ Συνόλου ἐργασίαν, ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν θελγήτρων τῆς στιγμῆς.

Τοῦτο, ὡς εἶναι φυσικόν, ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῆ δι' ἐπιμόνου καὶ ἐνδεδεχούσας προσπάθειας, διὰ διαρκούς πάλης πρὸς ἑαυτόν, διὰ τοῦ περιορισμοῦ ἑαυτοῦ, δι' ἐκείνου, ὅπερ ὠνόμασαν «ἄσκησιν τοῦ Γκαίτε».

«Ἐφ' ὅσον ξέν ἔμαθεν ὁ ἄνθρωπος

Νὰ πεθάλῃ καὶ νὰ ξαναγίνεται,

Μοιάζει μὲ σκυθρωπὸ ξένο

Ἐπάνω στὴ σκοτεινὴ γῆ».

Καὶ ἄλλαχοῦ :

«Ἀπὸ τῆ βία, ποῦ κρατεῖ δεμένα τὰ ὄντα,

Μόνον ὅποιος νικᾷ τὸν ἑαυτό του ἐλευθερώνεται».

Ἡ ὑπερνίκησις αὕτη στοιχίζει ἀγῶνας καὶ πόνους. Τὴν ἐπίμοχθον ἐξέλιξιν τοῦ ἀπὸ τῆς ἀτομικότητος εἰς τὴν ἠθικὴν προσωπικότητα, τὴν ὁποίαν θαυμάζομεν, περιέγραψεν ὁ ποιητὴς εἰς τὰ μεγάλα τοῦ ἔργου, τὸν Φάουστ, τὸν Γουλ. Μάϊστερ, τὰς Κατ' ἐκλογὴν συγγενείας, τὴν Ἀλήθειαν καὶ Ποίησιν. Τὸ πρῶτιστον εἶναι, κατ' αὐτόν, νὰ συνειθίσῃ ὁ ἄνθρωπος, «νὰ στερῆται πολλά», νὰ περιορίζῃ ὀλονὲν περισσότερο τὴν ἐλευθέρως ποθοῦσαν ψυχὴν του. Τὸ κυριώτατον ἐν τῇ ζωῇ εἶναι, ὡς ἄλλαχοῦ λέγει, «νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν ζωὴν διὰ νὰ ζήσωμεν», νὰ περιορίσωμεν τὴν ζωὴν χάριν τῆς ζωῆς. Καθῆκον ἡμῶν εἶναι νὰ μάθωμεν νὰ περιορίζωμεθα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, νὰ ἀναγνωρίζωμεν τὰ τεθημένα ὄρια. Οὕτω ἀποκτιῶμεν γαλήνην ψυχῆς, διότι οὕτω ὑποτασσόμεθα εἰς τοὺς αἰωνίους καὶ ἀμετα-

βλήτους νόμους, οἱ ἑποῖτοι διέπουν τῶσον τὴν φύσιν ὅσον καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ ἀναγκάζουν ἡμᾶς νὰ τελεῶμεν τὸν κύκλον τῆς ζωῆς μας συμφώνως πρὸς αὐτούς. Ἡ πεποίθησις λοιπὸν περὶ τῆς κατὰ νόμους τάξεως καὶ κυβερνήσεως τῆς ὑπάρξεως καθόλου ἀποτελεῖ τὴν θρησκευτικὴν, ὡς εἶπεῖν, βάσιν τῆς «ἀσκήσεως τοῦ Γκαῖτε». Πρὸς τὴν ἠθικὴν του δὲ ταύτην κοσμοθεωρίαν συνδέεται καὶ ἡ περὶ ἐνοχῆς ἰδέα, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς τὸν αὐτοπεριορισμὸν ἐκεῖνον καὶ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ ἔδωκεν ὁ Γκαῖτε καὶ καλλιτεχνικὴν ἔκφρασιν διὰ τῆς Ἐλεονώρας ἐν τῷ Τάσσω, ἔπου ὁμως συνηχεῖ καὶ βαρυθυμία τις, διὰ τῶν δύο ποιημάτων «Τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπότητος» καὶ «Τὸ θεῖον» διὰ τῶν, «Χρόνων τοῦ Ὀδοιπόρου» καὶ τῶν «Κατ' ἐκλογὴν συγγενειῶν» αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ποιητικὴν ἐξιδανίκευσιν τῆς πάλης τῆς καρδίας του ἐξ ἀφορμῆς νεαρᾶς γυναικός, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁμως ἐνίκησε τὸ καθῆκον, ὅπερ ἐπιβάλλει ἡ ἱερότης τοῦ γάμου.—Ἐξ ἴσου ἀνδρικὴ καὶ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ περιορισμοῦ καὶ εἰς «Τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπότητος», ὡς καὶ εἰς «Τὸ θεῖον». Εἰς ἀμφότερα ἀναγνωρίζει μετὰ σεβασμοῦ τὰ ὄρια, ἅπερ ἐτέθησαν εἰς ἡμᾶς· ἀσπάζεται τὸ κράσπεδον τῆς θεότητος, πρὸ τῆς ὁποίας παρελαύνει τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἡμᾶς τοὺς θνητοὺς καταβροχθίζει τὸ κύμα. Διότι ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ διάγωμεν κατὰ νόμους σιδηροῦς, οἵτινες ὁμως εἶναι σωτήριοι καὶ ἀγαθοί. Οἱ κεραινοὶ τοῦ μεγάλου πατρός, διὰ τῶν ὁποίων ἀλλοκῶνει τὴν γῆν, εἶναι εὐεργετικοί. Ὅθεν ὁ ἀνθρώπος δέον νὰ περιορίζῃ, ἑαυτόν, μὴ ἐπιτρέπων εἰς τοὺς πόθους του νὰ ὑπερβῶν τὸ προσῆκον μέτρον. Τοῦτο κα-

τορθώνει ὁ Γκαῖτε πρὸ πάντων διὰ τῆς συντόνου ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐργασίαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἐσωτερικῶς πλουσιώτερος καὶ ἀντικαθιστᾶ, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, διὰ τοῦ πλοῦτου τούτου ὅ,τι χάνει διὰ τοῦ περιορισμοῦ.

Ὁ περιορισμός, ἡ ἀπάρνησις αὕτη τῆς ζωῆς ἐνέχει θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ἐφ' ὅσον μάλιστα πηγάζει, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῆς ὅλης κοσμοθεωρίας τοῦ ποιητοῦ. Ἀποτελεῖ γνῶρισμα ὅλων τῶν θρησκευτῶν, αἵτινες ἀπαιτοῦν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ εἶναι σχετικὰ καὶ παρακωλύουν τὴν εἰς τὰ αἰῶνια καὶ ἀπόλυτα ἀφοσίωσιν. Διὰ τὸν Γκαῖτε ἦτο καθῆκον πρὸς τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἀφοσιωθεὶς εἰς αὐτὸ καὶ ὑψωθεὶς εἰς ἠθικὴν προσωπικότητα ἠδύνατο νὰ συμβουλεύη διὰ τοῦ Τάσσου καὶ τῆς Ἰφιγενείας τοὺς ἄλλους νὰ γίνουιν «εὐγενεῖς ἄνθρωποι», νὰ ἐξαγνίσουιν ἑαυτοὺς, ἵνα οὕτω ὑψωθοῦν εἰς ἀνθρώπους. Διότι τοιοῦτος ἐγένετο ὁ ἴδιος, ὑπέρλαμπρον πρότυπον ἀληθοῦς ἀνθρώπου διὰ πάντας τοὺς αἰῶνας.

Γ'.

Τόσον ἡ λατρεία ἐκείνη τῆς τοῦ Θεοῦ ἐμπεφορημένης φύσεως ὅσον καὶ ὁ αὐτοπεριορισμὸς ἐκεῖνος σημαίνουν ἀναγνώρισιν αἰωνίων, σιδηρῶν, μεγάλων νόμων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὀφείλομεν νὰ τελέσωμεν τὸν κύκλον τῆς ὑπάρξεώς μας. Ὁ κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν νόμων τούτων, ὁ πιστεύων ὅτι, ὅ,τι πράττει καὶ ὅ,τι γίνεται πράττει καὶ γίνεται ὑπὸ τὴν βίαν αὐτῶν, δὲν εἶναι βεβαίως φυσικὸν νὰ αἰσθάνεται μετάνοιαν, νὰ ἔχη συνείδησιν ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης καὶ νὰ ποθῆ τὴν συγγνώμην καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἀλλὰ

λέξεσι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ κατέχεται ὑπὸ τοῦ πόθου πρὸς ἀπολύτρωσιν, ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦλάχιστον ἐννοίᾳ τῆς λέξεως. Παρὰ ταῦτα, ἐν τῇ κοσμοθεωρίᾳ τοῦ Γκαίτε καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ του βίῳ εὐρίσκομεν τὴν ἰδέαν τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς εὐθύνης. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνέχει βεβαίως καὶ τὸ διφορούμενον καὶ τὸ ἀμφίροπον, ἀναλόγως τοῦ παράγοντος, εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ ἀποδίδεται ἐκάστοτε μεγαλυτέρα σημασία. Ὁ παράγων οὗτος εἶναι ἄλλοτε μὲν ἡ βία τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, τῆς εἰμαρμένης, ἄλλοτε δὲ ἡ αὐτοτέλεια τῆς ἀτομικῆς φύσεως ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐνοικεῖ ὡς εἴπομεν, ὁ δεοντολογικός, ὁ ἠθικός νόμος. Ἄλλως τε ὑπὸ τοὺς αἰωνίους νόμους νοεῖ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔρχεται εἰς συναισθηματικὴν σχέσιν. Τοιουτοτρόπως, παρὰ τὸ λογικὸν συμπέρασμα, ὅπερ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἑτεραρχίαν, εἰς τὸν Ντετερμινισμόν, ἐμφανίζεται καὶ ἡ θλίψις, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ συναισθησις ὅτι, ἡ διαγωγή του εἶναι παραβίασις τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγαθοῦ. Φυσικὸν εἶναι διὰ τοῦτο ὅτι παρὰ τῷ Γκαίτε ἀπαντῶμεν ἀμφοτέρω, ἀργὴν καὶ παράπονον κατὰ τῶν πνευμάτων τῆς Εἰμαρμένης, τὰ ὁποῖα ὠθοῦν εἰς τὴν κακὴν πράξιν, ἐξ ἄλλου ὅμως τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπόχρεως μόνον ἀπέναντι τῶν ἀγαθῶν νόμων τῆς ζωῆς, συναισθησιν ἐνοχῆς καὶ μετάνοιαν. Ἐκ στιγμῶν πικρίας διὰ τὴν ὑπὸ τὴν Ἀνάγκην δουλείαν κατέχεται ἡ ψῆδὴ τοῦ «Γουλ. Μάϊστερ», ἐν τῇ ὁποίᾳ παραπονεῖται ὁ ποιητὴς κατὰ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὑπὸ τὴν ἀτεγκτον βίαν τῶν ὁποίων στενάζει. Συνήθως ὅμως ἐπικρατεῖ παρ' αὐτῷ μελιχιωτέρα καὶ μετριοπαθεστέρα θεωρία περὶ τῆς ζωῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δοῦλος τῆς Ἀνάγκης καὶ ἡ ὁποία ἐξηγεῖ τὴν ἐπί

ταῖς παραπτώμασι θλιψίν καί τήν μετάνοιαν τοῦ ποιητοῦ. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνοχῆς ἀπασχολεῖ διὰ τοῦτο σοβαρῶς αὐτόν, ἰδίᾳ εἰς τὰς «Κατ' ἐκλογὴν συγγενείας»· εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἰδιαζόντως διαγιγνώσκει τις ὅτι ὁ Γκαῖτε δὲν εἶναι ὁ κλλιτέχνης ἀπλῶς καὶ ὁ αἰσθητικός, ἀλλ' ὅτι γνωρίζει τοὺς ἠθικοὺς ἀγῶνας, τὴν μετάνοιαν, τὸ συναίσθημα τῆς ἀμαρτωλότητος, ὅτι προσπαθεῖ πολλάκις νὰ καθαρῶσθαι τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τὸν ἠθικὸν ρύπον, ὡς ἄλλως τε ὁμολογεῖ πολλαχοῦ τῶν ἔργων του. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ 1776 ἀναφωνεῖ : «ἡ ἀληθινὴ γυναῖκα δὲν ἔπρεπε νὰ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα. Δὲν τὸ ἀξίζομεν» Ὁ Γκαῖτε καὶ ὁ Κλαβίγιο εἶναι εἰδὸς τι ἐξομολογήσεως τῶν ἀμαρτιῶν του, ποιηθέντα, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «ἵνα διὰ τῆς (ἐξωτερικῆς) αὐτῆς μετανοίας, διὰ τῆς ὁποίας ταλαιπωρῶ τὸν ἑαυτόν μου, καταστῶ ἀξίος ἐσωτερικῆς συγγνώμης καὶ ἀφέσεως». Διὰ λόγων συγκινητικῶν ἐκφράζει τὴν θλιψίν του ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι κατὰ τοῦ Θεοῦ—Φύσεως ἐν ὅσοις γράφει εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τὴν 7 Αὐγούστου 1779 καὶ τὰ ὁποῖα περᾶτοῖ εὐχόμενος τὰ ἑξῆς : «Εἶθε ἡ ἰδέα τοῦ καθαροῦ καὶ ἀγνοῦ νὰ γίνεται ὀλονὲν φωτεινότερα μέσα μου».

Ἡ συναίσθησις τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς εὐθύνης ὁδηγεῖ τὸν ποιητὴν εἰς τὴν ἰδέαν καὶ τὸν πόθον τῆς ἀπολυτρόσεως. Ἡ μεταξὺ τῶν ἠθικῶν του ἀξιῶν καὶ τῆς πραγματικότητος ἀπόστασις, ἡ ἐσωτερικὴ διαρχία, ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐν τῷ στήθει του ψυχῶν πάλη, γεννᾷ τὸν πόθον τῆς ἀπελευθερώσεως, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς πραγματώσεως τοῦ ἰδανικοῦ τῆς τελείας ἠθικῆς προσωπικότητος. Ἀλλ' ἡ ἀπαλλαγὴν ταύτην δὲν ἐπιζητεῖ ὁ Γκαῖτε διὰ δυνάμεως ἐκτὸς ἡμῶν κειμένης, ὅπως τὰ θεϊστικά συστήματα τῶν θρησκείων, ἀλλ' ὅπως τὰ πανθεϊστικά, διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως, ἀν

καὶ ἢ πρὸς τὸν θεῖσμον ῥοπή τῆς καρδίας του δημιουργεῖ καὶ ἐνταῦθα κάτι τὸ ἰδιάζον καὶ εἰς αὐτὸν μόνον ἀνήκον. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς αὐταπολυτρώσεως, τῆς αὐτοσωτηριακῆς ἀπολυτρώσεως εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ἔλον πνεῦμα τῆς Διαφωτίσεως καὶ τοῦ Ἐνθρωπισμοῦ, ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἠθικὴν αἰσιοδοξίαν, διὰ τὴν ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεποίθησιν καὶ διὰ τὴν ἀποστροφήν πρὸς τὸ δόγμα περὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. Διὰ τοῦτο οὔτε ἀπὸ τοῦ Χέρδερ, τοῦ θεολόγου, ἐλλείπει, τούλάχιστον ὡς ῥοπή, οὔτε ἀπὸ τοῦ Σίλλερ, τοῦ διαρχικοῦ καὶ ἀπαισιοδόξου μάλλον. Ὁ Γκαίτε διακρίνεται τοῦ φίλου του διὰ τῆς βαθυτέρας πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐν ἡμῖν ζῆτι ἀθάνατον. Ὁ Θεὸς πρὸς τούτοις δὲν ἐξαντλεῖται ἐν τῷ ὄρατῷ κόσμῳ, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, δὲν εἶναι κατὰ τὸν ποιητὴν, μόνον ἐνδοκοσμικός, ἀλλὰ καὶ ὑπερβατικός, ὡς ἐχρειάζετο αὐτὸν ὄχι ὡς καλλιτέχνης καὶ φυσιοδίφης, ἀλλ' ὡς ἠθικὴ προσωπικότης. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα, ἡ περὶ ἀπολυτρώσεως ἰδέα του δὲν φέρει χαρακτῆρα χριστιανικόν. Ἐλλείπει ἀπ' αὐτῆς ἡ ἔννοια τῶν ἐν τῷ Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρωτικῶν γεγονότων, ἡ ἔννοια ἀντικειμενικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ προσοικειώσεως αὐτῆς διὰ τῆς πίστεως. Ἐν τούτοις ἔνεκα τῶν θεϊστικῶν στοιχείων τῆς κοσμοθεωρίας του ὑποσημαίνεται ἡ συνεργία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν αὐταπολύτρωσιν, τὴν ὁποῖαν δέχεται ὁ Γκαίτε. Τὴν αὐταπολύτρωσιν ταύτην ἐξεικονίζει πολλαχοῦ ὁ ποιητής, ὡς λ. χ. ἐν τῇ «Ἰφιγενείᾳ», ἀλλὰ κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ θαυμαστὸν ἐν τῷ «Φάουστ». Ὁ Θεὸς παρέχει διὰ τῆς δοκιμασίας τὴν εὐκαιρίαν μόνον πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἐν ἡμῖν ἀγαθοῦ πυρῆνος, ὡς ὁ Μαχάνται

ἐν τῷ Ἰνδικῷ θρύλῳ, καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὅστις σώζεται διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων. Ἐπιστέφει μόνον τὸ κατόρθωμα. Τοιοῦτοτρόπως ἀγωνίζεται ὁ Φάουστ γὰρ φθάσῃ εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ ἀγαθοῦ, ἐλευθερούμενος τῆς ἐνοχῆς, κατανικῶν τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἐξαιρόμενος διαρκῶς εἰς καθαρωτέραν δράσιν. Διὰ ταῦτο ὁ χορὸς τῶν ἀγγέλων, κομίζων τὸ ἀθάνατον μέρος τῆς φύσεως τοῦ ἥρωος εἰς τὰ ἱλαρὰ ὕψη, ψάλλει:

«Μόνον ὅποιον ἀδιάκοπα προσπαθεῖ

Μποροῦμε γὰρ ἀπολυτρώσουμε».

Διότι ἀληθινὰ ἁμαρτία διὰ τὸν Γκαῖτε εἶναι ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ὀκνηρία, ἡ ἐγωπάθεια καὶ ὁ ἀτομισμός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ Ὁλοῦ ἐργασίαν.

Ἄλλ' ἡ πρὸς τὴν αὐταπολύτρωσιν ταύτην προσπάθεια ἐνισχύεται διὰ δυνάμεως ἔξω ἡμῶν κειμένης· διότι ὁ Θεός, παρέχων τὴν δοκιμασίαν, ἐδημιούργησε συγχρόνως καὶ τὰ μέσα πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτῆς. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι, ὡς ψάλλουν εἰ ἀγγελοι, «ἡ ἀγάπη ἐκ τῶν ἄνω». Ὑπὸ τὴν φράσιν ταύτην δὲν νοεῖται ἀναμφιβόλως ὁ Θεός, διότι τότε οὐδένα νοῦν θὰ εἶχε τὸ ἐν τῷ προλόγῳ στοίχημα πρὸς τὸν Μεφιστοφελῆν. Ἄλλὰ δι' αὐτῆς σημαίνει ὁ ποιητὴς τὴν ἐπίδρασιν τῆς γυναικός, καὶ δὴ τῶν ἐν τῷ ἔργῳ δύο γυναικείων ὄντων, τῆς Μαργαρίτας καὶ τῆς Ἑλένης. Ἡ πρώτη γεννᾷ ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν συνείδησιν τῆς εὐθύνης, εἰς τὴν δευτέραν χρεωστεῖ τὰ ἐσωτερικά του μέτρα, τὴν ἐνδόμυχον ἁρμονίαν, τὴν καλοκαγαθίαν ἐν τῇ κλασικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Σημαντικωτέρα δμως διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ Φάουστ εἶναι ἡ πρώτη. Ζητεῖ γὰρ χωρίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σατανικοῦ του συντρό-

φου, διὰ δὲ τοῦ θανάτου τῆς ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ θραύει διὰ παντὸς τὴν δύναμιν τοῦ Μεφιστοφελῆ, τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Γκαϊτε κατωτέρου Ἐγῶ. Τοῦτο δηλοῦν συμβολικῶς αἱ λέξεις «Τὰ ρόδα ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ χέρια ἁγίων καὶ προσφιλῶν Μαγδαληνῶν». Διὰ τῶν ρόδων τούτων κατορθώνουν καὶ οἱ ἄγγελοι γὰρ νικῆσουν τοὺς δαίμονας. Τὴν αὐτὴν ιδέαν ἐκφράζει καὶ ὁ τελευταῖος στίχος τῆς μεγαλειώδους τραγωδίας, ἰσοτίμου πρὸς τὰ ἀρχαῖα μυστήρια : «Τὸ αἰωνίως θῆλυ», ἡ ἀνωτέρα γυναῖκα, «μᾶς ἐξυψώνει». Τὴν ἀπολύτρωσιν λοιπὸν διαβλέπει ὁ Γκαϊτε ἐν τῇ ἰδίᾳ ἠθικῇ πράξει καὶ ἐν τῇ εὐγενεῖ ἀγάπῃ τῆς γυναικὸς. Ὁ, τι ἐκθέτει πηγάζει ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πείρας, ἐκ τῆς δράσεώς του ὡς καλλιτέχνου, σοφοῦ καὶ πολιτικοῦ καὶ ἐκ τοῦ δεσμοῦ του πρὸς ἀνωτέρας γυναῖκας, ἰδίως τὴν Κυρίαν φὸν Στάϊν, χάριν τῆς ὁποίας καὶ γράφει:

«Ἐστάλαξες μετριασμὸν στὸ θερμὸ αἷμα,

Ἐτακτοποίησες τὰ ἄγριά μου πάθη.

Καὶ τὸ καταστρεμμένο μου στῆθος

Ἐσούχασε μέσα στὴν ἀγγελικὴ σου ἀγκάλη.»

Καὶ εἶναι ἀξιὸν σημειώσεως ὅτι ἡ ιδέα αὕτη περὶ γυναικὸς εἶναι κοινὸν γνώρισμα ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κλασικῆς ἐκείνης ἐποχῆς τοῦ γερμανικοῦ ἰδανισμοῦ. Ὁ ἀνὴρ παλαίει διὰ τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν ἀξίαν, ὠθούμενος ὑπὸ τῆς σκοτεινῆς βουλήσεως πρὸς τὴν ζωὴν. Ἡ γυναῖκα συνεισφέρει τὴν χάριν. Ἐκεῖνος ἀγωνίζεται εἰς σπήλαια καὶ ἐπιδιώκει καθαρμούς, ὅπως ὁ Δάντης· αὕτη διατρίβει ἐντὸς τοῦ παραδείσου τῆς ψυχῆς τῆς, ὅπως ἡ Βεατρίκη. Μόνον ἔταν θέλησις καὶ χάρις συνδεθῶν, ἀποτελεῖται ὁ ὅλος ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο ὁ ρόλος τῆς γυναικὸς εἰς τὴν κλασικὴν

ποίησιν, διὰ τοῦτο τὸ θαυμάσιον ποίημα τοῦ Σίλλερ περὶ τῆς ἀξίας τῆς γυναικός, ἢ ὅποια σκορπίζει οὐράνια ρόδα μέσα στὴν ἐπίγειο ζωὴ. Διότι, ὡς λέγει πάλιν ὁ Σπράγγερ, μόνον ἐκ τῆς ψυχικῆς συγδέσεως τῶν δύο φύλων γεννᾶται ἡ μαρφή, ὁ ἁρμονικός, ὄχι πλέον μοναμερής καὶ ὄχι πλέον ἀναίσθητον φυτικὴν ζωὴν διάγων ἄνθρωπος.

ΙΑ'

Καίριος εἶναι τώρα νὰ συνοψίσωμεν ἕσα περὶ τοῦ Γκαίτε ὡς θρησκευτικῆς προσωπικότητος εἶπομεν. Καίτοι τὸ κέντρον τῆς φύσεως αὐτοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἡ θρησκεία ἐν τῇ θετικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὁ μέγας ποιητὴς εἶναι θρησκευτικῆς προσωπικότητος. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι τὰ τρία βασικά γνωρίσματα τῆς φύσεώς του, ὁ πανθεισμός αὐτοῦ, ἡ πρὸς περιορισμὸν ἑαυτοῦ τάσις καὶ ὁ πόθος τῆς ἀπολυτρώσεως. Δὲν ἔχει ἐστραμμένον τὸ βλέμμα ἀπλῶς πρὸς ὑψίστας ἀξίας, δὲν τείνει μόνον νὰ ὑψωθῇ ὑπεράνω τῶν φευγαλέων φαινομένων τοῦ καθημερινοῦ βίου, ἀλλὰ εἰς τὸν πρὸς τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ καθαρώτερον πόθον του προσδίδει μεταφυσικὴν ὑπόστασιν διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ τοῦ πανθεισμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀντλεῖ τὴν ἀπόφασιν πρὸς περιορισμὸν καὶ τὸν ὁποῖον συνδέει πρὸς τὴν ἀπολύτρωσιν. Δὲν ἀνήκει ὅμως εἰς τὸν τύπον τοῦ ὑπερβατικοῦ πανθειστοῦ, ὡς λ. χ. ὁ Βούδας, ἀλλ' εἶναι ἐνδοκοσμικὸς πανθειστής, ἀναγνωρίζων ἀξίαν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κοσμικῆς ζωῆς καὶ διαβλέπων πανταχοῦ τὸ Θεῖον. Ἄλλ' ἀκόμη περισσότερο ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν ἰδίαν καὶ αὐτοτελεῆ ἀξίαν, ἀνεξάρτητον ἀξιολογικὸν

κύκλον ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ παρὰ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο ὀφείλει εἰς τὴν λεπτὴν διαίσθησιν καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι παρὰ τὸ λογικὸν δέον νὰ ἀναγνωρίζωνται καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι τῆς ψυχῆς ὡς ἰσότιμοι πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὴν μονομερῆ νοση-
 αρχίαν τῆς Διαφωτίσεως. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς θρη-
 σκείας ὡς αὐτοτελοῦς ἀξίας ὁδηγεῖ αὐτὸν καὶ εἰς τὴν
 ἀπὸ τῆς ἠθικῆς διάκρισιν αὐτῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς
 τὸν Σίλλερ καὶ τὴν τότε φιλοσοφίαν. Φυσικὸν εἶναι
 ὅτι, ἐφ' ὅσον πιστεύει ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι τι αὐτοτε-
 λές ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ, ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὰ
 μεγάλα θρησκευτικὰ προβλήματα, ὄχι βέβαια τὰ στε-
 νῶς ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ τὰ ἔχοντα γενικώτερον ἐνδι-
 αφέρον. Ἡ θρησκεία εἶναι διὰ τὸν Γκαίτε ἀναγκαῖον
 φαινόμενον· ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις ἀπαραίτητον στοιχεῖον
 τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς
 τὴν ὁλομερῆ διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος. Δὲν
 ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ παρίδῃ αὐτὴν ὁ ποιητῆς καὶ νὰ
 ἀδιαφορήσῃ διὰ τὰ προβλήματα, τὰ ἑποῖα προβάλλει ἡ
 παρουσία της. Ἐν τούτοις πρὸς τὴν θρησκείαν ἐν στε-
 νωτέρᾳ ἐννοίᾳ, τὸ θετικὸν δηλαδὴ θρήσκευμα, καὶ δὴ
 τὸν χριστιανισμὸν εὐδεμίαν δεικνύει ἐσωτερικὴν σχέσιν.
 Εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ χριστιανικὴ
 του ἀνατροφή καὶ ἡ βαθεῖα γνῶσις τῆς ἀγίας Γραφῆς
 εἰς τὴν φυσιολατρείαν του καὶ εἰς τὴν ἀπάρνησιν ὀνει-
 ρων τῆς ζωῆς χάριν τῆς ἐν ὑψηλοτέρᾳ ἐννοίᾳ ὑπάρ-
 ξεως, ἀλλὰ βαθυτέρᾳ σχέσις δὲν ὑφίσταται. Τοῦτο
 ἰσχύει ἀκόμη περισσότερο διὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἀπολυ-
 τρώσεως, ἡ ὁποία νοεῖται ὑπὸ τοῦ Γκαίτε μόνον ὑπο-
 κειμενικὴ καὶ μόνον ὡς αὐταπολύτρωσις. Ταῦτα ἔμως
 δὲν ἠμπόδισαν αὐτὸν νὰ κατανοήσῃ ἱστορικῶς τὸν χρι-
 στιανισμὸν καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ ὅσον ἔδει τὴν μεγάλην

σημασίαν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Μετὰ σεβασμοῦ ἔμιλει ἰδίᾳ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ὅστις συμφώνως πρὸς τὴν πανθεϊστικὴν του ἀποψιν σημαίνει δι' αὐτὸν ἀποκάλυψιν τοῦ Αἰωνίου ὄπῳ καὶ ὁ ἥλιος. Κατὰ τὸ τελευταῖον δὲ στάδιον τῆς ἐξελιξέως του προχωρεῖ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος εἰς εὐρύτερόν τι ἀνθρωπιστικὸν ἰδανικόν, ὅπως ἐνώνει κατ' αὐτὴν καὶ τὴν πανθεϊστικὴν φυσιολατρείαν του πρὸς θεϊστικά καὶ καθαρῶς ἠθικὰ στοιχεῖα. Οὕτω εὐρύνει τὸ χριστιανικὸν παρελθὸν ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς δημιουργίαν τοῦ Νέου, τὸ ὁποῖον γεννᾶται πάντοτε ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν νὰ εὐρύνωμεν τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ στοιχεῖα. Ἐὰν τέλος ἠθέλομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν φύσιν τῆς θρησκευτικότητος τοῦ μεγάλου ποιητοῦ διὰ δύο λέξεων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν: Ἡ θρησκεία του συνίσταται εἰς τὴν ἄμεσον βίωσιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἐν τῷ αἰσθητῷ, τοῦ μὴ δεκτικοῦ λόγου ἐν τῷ ὄρατῷ, τοῦ ἀπείρου ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Ἀκριβῶς ὡς ἡ θρησκεία τοῦ διδασκάλου καὶ φίλου του Χέρδερ, τοῦ Σλαϊερμάχερ καὶ τοῦ Φρεϊς. Ἡ ἄμεσος αὕτη βίωσις διευκολύνεται διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ διὰ τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας. Ὅστις οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο κατέχει, αὐτὸς ἐκαγοποιεῖ τὴν θρησκευτικὴν του ἀνάγκην διὰ τῶν συμβόλων καὶ τῶν τύπων τῆς θετικῆς θρησκείας. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῶν γνωστῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ:

- ° «Ὅποιος ἔχει ἐπιστήμη καὶ τέχνη,
- » Αὐτὸς ἔχει θρησκεία.
- » Ὅποιος δὲν τᾶχει αὐτὰ τὰ δύο,
- » Αὐτὸς ἄς εὕρῃ θρησκεία».

Αἱ μεγάλαι φυσιογνωμίαι τῆς ἱστορίας ἔχουν **καὶ**

διὰ τὸν λόγον τοῦτον μεγάλην ἀξίαν, ὅτι δηλαδὴ βοη-
θοῦν ἡμᾶς νὰ δημιουργήσωμεν κόσμον ἐκ τοῦ χάους
τῆς ψυχῆς μας. Ἡ σύγχρονος ψυχὴ ἐγκλείει ἀναντιρ-
ρήτως ἐν ἑαυτῇ πολὺ μέρος τῆς ψυχῆς καὶ τῶν
προβλημάτων τοῦ Φάουστ. Ἡ θρησκεία πρὸ πάντων
ἔχει καταστῆ δι' αὐτὴν πρόβλημα. Ἡ κρίσις τῶν μορ-
φῶν ὠδήγησε καὶ εἰς κρίσιν τοῦ περιεχομένου της. Τὰ
ἐν ἡμῖν συσσωρευθέντα ἐρείπια τοῦ ἐνδομύχου κό-
σμου εἶνε δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν ἰδρυσιν
μίας νέας κοσμοθεωρίας καὶ διὰ τοῦ Γκαῖτε, πρὸ πάν-
των δι' αὐτοῦ. Διότι ἡ ἐπίδρασις του θὰ μᾶς ἀπαλ-
λάξῃ τῆς μονομεροῦς καὶ ἐπιπολαίας νοησιαρχίας καὶ
θὰ ἐλευθερώσῃ τοιοῦτοτρόπως ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ
θυμικοῦ. Μόνον δι' αὐτῶν ὅλων εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ
κατανοήσωμεν, νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν
τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ὀψεις.
Ἄλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πᾶσαι αἱ μορφαὶ καὶ αἱ
ἐκφράσεις τῆς ζωῆς θὰ ἀποτελέσουν πάλιν ἁρμονικὸν
σύμπλεγμα ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας, ὀργανικὸν καὶ ὁλο-
μερές ὅλον. Τοῦτο τὸ ὅλον εἶναι καὶ λέγεται «ἄνθρω-
πος»·

